

Kıbrıs Barış Harekâtı Süreci Adada İngiliz Özerk Askeri Üsleri

Ulvi KESER¹

Özet

1878 yılında Kıbrıs adasını Osmanlı'dan alan İngiltere 16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti kurulana kadar adada egemenliğini sürdürür. İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin garantörlüğünde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'yle birlikte adadan tamamen çekilen İngiltere Kıbrıs'ın %2.5'lük kısmını oluşturan Agrotur ve Dikelya askeri özerk üs bölgelerinden ise ayrılmaz. Özellikle 1950'li, 1960'lı yıllarda daha çok Ortadoğu coğrafyasına yönelik ileri karakol, askeri üs bölgesi ve depolama alanı olarak değerlendirilen İngiliz üsleri zaman içinde farklı misyon ve stratejik önem de kazanmıştır. Bugün kendine özel kanun ve kurullarla yönetilen her iki özerk askeri üs bölgesi çeşitli zamanlarda istihbarat, istihbarata karşı koyma, sanayi casusluğu gibi farklı sebeplerle de gündeme gelmiş, 1960 sonrasında dönemin Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios tarafından para kazanma ve bir tehdit unsuru olarak da görülmüştür. 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunanistan destekli olarak Nikos Sampson tarafından gerçekleştirilen askeri darbenin ardından Kıbrıs adası bir kere daha kan gölüne dönerken özellikle adanın güneyinde yaşayan Kıbrıslı Türklerin endişeli bekleyişi de had safhaya çıkmış durumdadır. Türkiye'nin 20 Temmuz 1974 tarihinde garantör devlet olarak adaya müdahalesinin ardından adanın kuzeyine geçme imkânı bulamayan Larnaka, Limasol ve Baf bölgesinde yaşayan Kıbrıslı Türkler bu üsler sığınmak zorunda kalırlar. Hayatları kurtulan insanların daha sonraki süreçte adanın kuzeyine geçişleri de son derece sıkıntılı olacaktır. Bu araştırma bu üsler bölgesine sığınan Kıbrıslı Türklerin durumuna değinmek amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: İngiltere, Türkiye, Kıbrıs, Üsler Bölgesi, Agrotur ve Dikelya

British Military Sovereign Bases during Cyprus Peace Operation

Abstract

The British taking over the island of Cyprus from the Ottomans in 1878 has the sovereignty on the island up to the foundation of the Republic of Cyprus in 16th August 1960. The United Kingdom withdrawing from the island completely with the foundation of the new republic established under the guarantorship of the UK, Greece, and Turkey keeps the sovereign military bases of Akrotiri and Episkopi, which takes the %2.5 of the island. British bases being the outpost, military base, and storing depot towards the Middle East geography in the 1950's, and 1960's, have gained varied mission and the strategical importance then. Both sovereign military bases ruled by its own laws and the regulations have come to the fore with different reasons such as the intelligence, counter-intelligence, and espionage, and have got regarded as the blackmailing and threat element during the republican period by the President and the Archbishop Makarios. Subsequent to the Nicos Sampson's 15th July 1974 military coup backed by Greece, the island of Cyprus once more turns to be a bloody scene, and the anxious expectation of the Turkish Cypriots living in Larnaca, Limassol, and Paphos cities in the south of the island reach its peak. Then the Turkish Cypriots having no possibility to come to the north of the island have to take refuge in the British sovereign bases after Turkish military operation as a guarantor country in 20th July 1974. The arrival of these survivor people to the north of the island then will be extremely difficult. This research has been prepared to address the situation of Turkish Cypriots who took refuge in this base area.

Key Words: the United Kingdom, Turkey, Cyprus, Sovereign Base Areas, Akrotiri, Dhkelia

¹ Prof. Dr., Uluslararası Fınal Üniversitesi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, e-posta: ulvi.keser@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0846-6940>

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sürecinde önce İtalyanların, ardından Almanların işgaline uğrayan Yunanistan, daha sonraki süreçte kanlı bir de iç savaş yaşamasına ve Yunan tarihine “Megali Limos/Büyük Açlık Dönemi” olarak geçen korkunç bir trajik dönem de yaşamasına rağmen 1950 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’ne başvurarak Kıbrıs adasının kendisine verilmesini talep eder. Bu talebin reddedilmesinin ardından adada sadece Kıbrıslı Rumlara yönelik yürütülen bir halkoylaması da istenilen sonucu vermeyince 1950’li yıllarda Yunanistan destekli EOKA tedhiş örgütünün temelleri Atina’da atılır. Özellikle 1955-1959 döneminde yaşanan çatışma ortamı daha sonra Türkiye, İngiltere ve Yunanistan’ın garantörlüğünde Kıbrıs Cumhuriyeti’ne giden yolu açar; ancak 16 Ağustos 1960’da kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti de soruna çare olamaz ve devlet 21 Aralık 1963 tarihinde İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis’e bağlı derin devlet yapılanması Akritas’ın saldırılarıyla yıkılır. Bundan sonraki süreçte Kıbrıslı Türklerle Rumlar Yeşil Hat’la ikiye ayrılmış bir ülkede ve kendi sınırları içinde yaşamaya başlarlar. Adanın Yunanlaşması yönünde baskılarını artıran ve Yunanistan’ı 1967 Albaylar Cuntası sürecinden beri yönetmekte olan dikta yönetiminin desteğiyle 15 Temmuz 1974 tarihinde Nikos Sampson vasıtasıyla gerçekleştirilen darbe ise adayı bir kere daha kaosa sürükler. Bu süreçte hayatta kalma mücadelesi veren özellikle adanın güneyindeki kasabalarda Kıbrıslı Türkler ise İngilizlere ait askeri özerk üsler bölgesine sığınır. Bu araştırma genel olarak üsler bölgesinin tarihçesine bakmanın yanında bu süreçte üsler bölgesinde yaşananları ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı Sonrası Üslerin Durumu

1 Nisan 1955 tarihinden başlayarak adada EOKA tedhiş örgütünün İngiltere’ye yönelik saldırılarının giderek dozunu artırması İngiliz yönetimini yeni tedbirler almaya sevk etmekte, bununla birlikte düzenli birliklerle yapılan gerilla harbinde ise başarısız olmaktadır. Bu şartlar altında Kıbrıs adasının tamamen kontrolden çıkması ve kaybedilmesi riski de gittikçe artmaktadır. Durum böyle olunca “...İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan çift kutuplu küresel politik sistem içindeki çok yönlü üstünlük çatışması”² olan soğuk savaşın yaşandığı bu süreçte ABD ile İngiltere bir araya gelerek Kıbrıs Cumhuriyeti için bir taslak plan hazırlamaya başlarlar. Aynı paralelde ABD’nin Yığmsal Misilleme Stratejisi³ uyguladığı 1953-1960 dönemi Kıbrıs Cumhuriyeti’nin de kurulduğu yıl olur. Bu noktada her iki ülke açısından Kıbrıs adasında kurulacak yeni devletin hangi statüde olduğu ise pek de önem

² M. Tanju Akad, *Askeri Tarihte Stratejik Düşünce*, İş Bankası Yay., 2012, İstanbul, s.233.

³ Barış Gürsoy, *Soğuk Savaştan Günümüze Asimetrik Tehdit*, IQ Yay., İstanbul, 2005, s. 72.

taşınamaktadır ve asıl hedef Rusya'nın Kıbrıs üzerindeki gücünü ve etkisini kırmaya yöneliktir.⁴

Bu konuyla ilgili olarak 15 Temmuz 1957 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanlığında J. E. Galsworthy imzasıyla hazırlanan bir rapor ise aynı şekilde İngiltere hükümetine sunulmuş ve adanın iki İngiliz üssü dışında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin ortak egemenliği altında yönetilmesini öngören ve "Üçlü Kondominium"⁵ olarak adlandırılan yeni bir çalışma başlatılmıştı.⁶ Yunan Dışişleri Bakanı Averofa göre İngiltere'nin böyle bir konferans düzenlemesindeki gayesi Kıbrıs'taki üslerde İngiliz hükümrancılığının devam ettirilmesi, ada sathında asayiş ve güvenliğin yeniden tesis edilmesi ve özellikle komünist unsurların Kıbrıs adasına sızmalarının önlenmesi konularının görüşülmesidir.⁷ Özellikle 1960'lı yıllar İngiltere ve ABD'nin Makarios'tan ve onun giderek ABD, Batı ve NATO üyesi ülkelerden uzaklaşan siyasetinden bıkmış durumdadır. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından başlayan süreçte İngiltere'nin yaklaşımı ise Kıbrıs'ı bir askeri üs olarak kullanmak yerine Kıbrıs'ta bir askeri üsse sahip olmak şeklindedir⁸ ve bunun gereklerini de yavaş yavaş yerine getirmektedir. Temmuz 1954 tarihinde İngiltere'de Lordlar Kamarası'nda yapılan Kıbrıs'la ilgili bir görüşme sırasında ortaya atılan "*Kıbrıs hiçbir zaman tam bağımsız olmayı beklememelidir.*" düşüncesi yaklaşık 60 yıldır doğruluğunu koruyan bir düşünce yapısı olarak ortaya çıkmıştır ve bugüne kadar ada egemenliği tek bir tarafın kullandığı bir statüye kavuşmamıştır.⁹ Böylece sömürgeci bir yapıdan kurtulmaya çalışırken bile Kıbrıs bunu tam manasıyla gerçekleştiremez ve adanın küçük de olsa bir kısmı İngiltere'nin elinde ve hem de özerk bir askeri bölge olarak kalır.¹⁰

Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Giden Süreç ve Üsler Bölgesi

11 Mart 1960 tarihli bir rapor hazırlanarak Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum yetkililer yanında İngilizler tarafından da üsler bölgesi konusunda ayrıntılı bilgiler verilir. İngiltere'nin tamamen

⁴ Cihat Göktepe ve Tuba Ünlü Bilgiç, "İngiliz Güvenlik ve Dış Politikasında Kıbrıs (1945-1974)", *Bilgi*, Kış 2014, Sayı 68, s. 150. Ercüment Tutar, "Egemen İngiliz Üsleri ve Küresel Bağlantıları", *STAD Kıbrıs Türk Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 1, Sayı 3, Ocak-Şubat 2010, s. 54.

⁵ Ahmet C. Gazioğlu, *British Sovereign Bases; A Background to Negotiations Including Legal and Moral Aspects of the Issue*, Cyrep Yay., Lefkoşa, Temmuz 1995, s. 9

⁶ Ahmet C. Gazioğlu, "Kıbrıs ve İngiliz Üsleri", *STAD Kıbrıs Türk Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 1, Sayı 3, Ocak-Şubat 2010, s.4.

⁷ Brendan O'Malley ve Ian Craig, *Amerika, Casusluk ve İşgal; Kıbrıs Komplosu*, Khora Yay., İstanbul, Mayıs 2012, s. 136.

⁸ Clement Dodd, *UK Policy on Cyprus and Eastern Mediterranean*, N. East University, Lefkoşa, 2001, s. 331.

⁹ Ercüment Tutar, a.g.m., s.50.

¹⁰ Her Majesty's Stationery Office, Treaty Concerning the Establishment of the Republic of Cyprus, Lefkoşa, 16 Ağustos 1960, s. 5-29. Baha Özler, *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluş Anlaşmaları*, İstanbul, 1959, s. 66-68.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

---

stratejik amaçlarla daha geniş bölgelerde ve daha farklı alanlarda hükümler kurmak istediği Kıbrıs adasında hükümler/özerk üsler bölgesi bugün de adlandırıldığı üzere Agrotur ve Dikelya Özerk Üs Bölgesi olarak isimlendirilir. Söz konusu rapora göre İngiltere böylece Kıbrıs Cumhuriyeti ile belirlemiş olduğu sınırlar dâhilinde haklarını koruyabilecek ve kullanabilecektir.¹¹ Bu rapora göre İngiltere üsler bölgesinde yaşamakta olan insanların haklarını korumayı da taahhüt etmiş durumdadır. İngiltere ayrıca üsler bölgesinin sınır güvenliğini sağlamak üzere her türlü güvenlik tedbirlerini alma yetkisine de sahip olmuş durumdadır. Agrotur ve Dikelya askeri özerk bölgeleri bu kapsamda Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ait yol, su, elektrik gibi altyapı imkânlarından istifade edebilecek, ayrıca limanlar, havaalanları ve diğer kolaylık tesislerinden de faydalanabilecektir.¹² İngiltere ayrıca üsler bölgesinde çeşitli işlerde görevlendirmek üzere Kıbrıslı Türklerden ve Rumlardan işçi ve memur almaya da yetkilidir. Çağdaş anlamda düşünüldüğünde en üst noktada anayasanın ve onun altında da diğer eklerin olması beklenirken burada tam tersinin olduğu görülmektedir ve anayasaya atfedilmesi gereken önem ve ayrıcalıklar doğrudan egemen İngiliz üslerine ayrılır durumdaydı. Esasında İngiltere Kıbrıs'ı istediği gibi kullanabilmenin ve elindeki bu son derece değerli ve kritik kozu kaptırmamanın yolunun da anlaşmalar değil, üslerle ilgili egemenlik üzerinden geçtiğinin farkındadır ve bunu elde edebilmek amacıyla görüşmelerin günlerce uzamasına, kamuoyu tarafından pek bilinmeyen üsler dışındaki askeri tesisler ve alanların kullanımı konusunda da yoğun bir mesai harcanmasına neden olmuş; ancak gülen taraf nihayetinde İngiltere olarak karşımıza çıkmıştır. Bununla birlikte İngiltere devamlı olarak Garanti Anlaşması'nın İngilizlere ait özerk üslerin kullanım haklarının kendilerine verilebilmesi için hazırlandığı yönündeki iddiaları da gündeme getirmekte ve bunu kabul etmemektedir.¹³ Yapılan antlaşma Kıbrıs Cumhuriyeti'nin gerekli hallerde İngiltere'ye söz konusu özerk askeri üsler bölgesini etkili bir şekilde kullanabilmesi için haklar ve kolaylıklar temin etmesi zorunluluğu da getirmektedir. Öte yandan her ne kadar adada söz sahibi olan Kıbrıslı Türkler ve Rumlarda bu İngiliz üslerine tepki gösterecekler de¹⁴ İngiltere'nin bu toprakları bırakmaya niyeti yoktur. Dolayısıyla ulusal güvenliğine yönelik tehlike ve tehdit olarak isimlendirdiği "asi veya serseri devletlerin"¹⁵ çoğunun Doğu Akdeniz'de yer alması nedeniyle İngiltere'nin adanın güneyinde bulundurduğu ve 1954 Ağustos ayında 5.5 milyon

---

¹¹ Her Majesty's Stationery Office, adı geçen rapor. s. 5-29.

¹² İngiltere Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan British Bases başlıklı Confidential (Gizli) damgalı 18 Mart 1960 tarihli rapor. Kıbrıs Türk Milli Arşivi (KTMA). Dosya No. 67.

¹³ Central Intelligence Agency, *Memorandum for the President on Cyprus Problem*, 31 Mart 1960

¹⁴ Örneğin üsler bölgesindeki Beyarmudu Türk köyünün tarım arazisinin büyük bir kısmı üssün askeri sınırları içinde kaldığından tarım yapılamamakta ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır.

¹⁵ Soyaloğlu Tamçelik, "Kıbrıs'taki İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2011, s. 1534.

Sterlin para harcanarak inşaatına başladığı Agrotur ve Dikelya üsleri de tamamen özerk yapısını korumaktadır.¹⁶

Makarios'un Şantajları ve Üsler Üzerinden Pazarlık ve Tehditler

1970'li yıllara gelinceye kadar İngiltere ile Kıbrıslı Rumlar arasında üslerle ilgili maddi anlamda bir sürtüşme olmamış; ancak 1972 yılında Başpiskopos Makarios İngiltere'nin Kıbrıs Cumhuriyeti topraklarını kullandığı iddiasıyla tazminat talep etmiştir.¹⁷ Konuyla ilgili olarak dönemin İngiltere hükümeti ise bu konuda yapabilecekleri bir şey olmadığını, yapılan anlaşmaların beşer yıllık süreleri kapsadığını ve Kıbrıs'a yönelik olarak 1965 yılına kadar 12 milyon sterlin karşılığı bir yardım anlaşması yapıldığı ve son yıl bunun 1.5 milyonluk kısmının da ödendiği belirtilerek bu taleplere cevap verilmeyeceği belirtilir. 1965 yılına kadar geçen süreçte İngiltere tarafından üslerin işletilmesi bağlamında tesisler, askeri alanlar ve operasyonel merkezlerin kullanımına karşılık olarak son yılında toplam 1.5 milyon sterlin olmak üzere Rumlara 12 milyon Sterlin ödeme yapılmıştı.¹⁸ 1965 sonrasında ise İngiltere özellikle 21 Aralık 1963 sonrasında başlayan Rum saldırılarını bahane ederek adadaki Rum ve Türk toplumları arasında eşit dağıtımını sağlanıncaya kadar ödeme yapmayacağı ve ödemenin iki toplum arasında yaşanacak gelişmelere bağlı olduğu konusunda açıklamasında bulunur. Bu arada İngiltere özerk üsler bölgesi doğrudan İngiltere'ye ait olduğu için 1960 anlaşmalarına da gönderme yaparak artık ödeme yapmayacağı yönünde bir açıklama da yapar. Durum 1972 yılına kadar böyle bir geçiş süreci veya sorunu dondurma çerçevesinde geçiştirirken Makarios ise üslerin dışında kalan diğer tesislerle ilgili olarak İngiltere'nin ödeme yapması çağrısında bulunur.¹⁹

Bu talebe İngiltere olumlu cevap verdiği için miktarı belli olmamakla birlikte bir ödeme söz konusudur. Öte yandan Nisan 1972 sonrası dönem için daha sonra ayrıca 11.48 milyon Sterlin ek tazminat isteği de söz konusudur. Konuyla ilgili olarak İngiliz hükümeti ise Genelkurmay Başkanlığına müracaat eder ve toplamda yaklaşık 1 milyon nüfus barınmakla birlikte dünya stratejik dengelerini bu kadar kolay ve üst düzeyde değiştirebilen Kıbrıs'ın kendileri için gerçekten stratejik önemini bulup bulunmadığını öğrenmek ister. İngiltere tarafından 5 yıllık süreç için istenen meblağ ödenmesine rağmen bunun kolaylık tesisleri, diğer yerleşim alanları ve İngiltere'nin adada kullandığı diğer yerler için olduğu, egemen üsler bölgesi için olmadığı belirtilir. Mart 1965 sürecinde konuyla ilgili olarak İngiltere bundan

¹⁶ NATO, Security Cooperation, North Atlantic Treaty Organization Public Diplomacy Division, Belçika, 2011, s. 2. Etkin, Taner, "Kıbrıs'ta İngiliz Üsleri", *STAD Kıbrıs Türk Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 8, 2010, s. 6. Stephen, Michael, *The Cyprus Question*, Londra, 2001, s. 145. Fırat, Melek, *Yunanistan'la İlişkiler, Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 305.

¹⁷ Andreas Constandinos, *America, Britain and the Cyprus Crisis of 1974*, Author House Publishing, Central Milton Keynes, 2009, s. 127.

¹⁸ Andreas Constandinos, a.g.m., s. 5. The Cyprus Mail, 22 Haziran 2013.

¹⁹ Andreas Constandinos, a.g.m., s. 5.

sonraki ödemelerin düzenli yapılabilmesi konusunun toplumlararası gelişmelere bağlı olduğunu ve bu durumun İngiltere'nin bağımsızlığını göstermesi açısından her iki topluma da eşit ölçülerde ödenmesiyle mümkün olacağını belirtir.²⁰ 1973 yılında aynı talep tekrarlanmış ve 1 Nisan 1965-31 Mart 1972 dönemiyle ilgili olarak Rumlar İngiltere'den 76.5 milyon sterlin tazminat istemişti.²¹

15 Temmuz Nikos Sampson Darbesi ve Kıbrıs

İngiliz ve Amerikan sinyal istihbaratı uzmanları Kıbrıs'taki faaliyetlerine 1974 yılında da kesintisiz devam ederler ve 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunanistan'daki Albaylar Cuntası'nın adamı Nikos Sampson tarafından yapılan darbe sürecinde de Lefkoşa'daki askeri darbenin sorumlularıyla Atina'daki karargâh arasında süregelen bütün haberleşmeler anında İngiltere ve ABD Savunma Bakanlığına ulaştırılır.²² 20 Temmuz 1974 sabahında Rauf R. Denktaş'ın Bayrak Radyosu'nda yaptığı konuşmanın ardından adanın güneyindeki Kıbrıslı Türkler de Türk askerinin bir an evvel buldukları yerlere gelmesi için bir bekleyiş içine girerler;²³

“...Sabah saat 06.00 civarında biz uyanmaya, kahvaltı vermeye başlarız. Yani geceler uyanıp hastaları da uyandırıyorlar, el yüz yıkama vesaire. O esnada biri radyoyu açmış, baktım marşlar duyuluyor. Tabii ben de kalktım çünkü gürültü oldu, odama geçmişim... Büyük bir sevinç, Türkiye nihayet Barış Harekâtı yapıyor, Kıbrıs'ı kurtarmaya nihayet geliyor. Çünkü bizimle alay ediyorlardı 'Bekledin de gelmedi.' diyerek. Üsler bölgelerine yakın olan yerlerde böyle bir harekâtın olmayacağını işittik. Bizim Limasol şehri Akrotiri üssüne 14 kilometre uzaklıktaydı ve Larnaka'da Dikelya, Limasol'da Akrotiri üsleri vardı. Dolayısıyla bizim yelkenler hemen suya düştü, 'Eyvah biz ne olacağız?' endişesi başladı ama millet büyük bir galeyana içindeydi...”

İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan konuyla ilgili olarak Savunma Bakanı ile yaptığı görüşmede üsler bölgesinde bulunan İngiliz askeri birliğinin gerekirse Rumlardan gelecek saldırılara karşı koyabileceğini; ancak savunma durumunda kaldıklarında takviyeye ihtiyaç duyulacağını da açık olduğunu görür.²⁴ Bu arada İngiltere Başbakanı Wilson'ın talimatıyla 700 özel komandonun da bindirildiği HMS Hermes uçak gemisi rotası Malta olmasına rağmen güzergâh değiştirmiştir, adaya yaklaşık 24 saat uzaklıktadır ve bölgeye acil askeri birlik göndermek İngiltere açısından neredeyse 7 günlük bir gecikme demektir ve İngiltere'nin savunma stratejilerini de zora sıkacak türdendir. Ayrıca Rhyl ve Andromeda firkateynleriyle güdümlü balistik füze destroyeri Devonshire da Kıbrıs'a yönlendirilir.²⁵ Bu gruba daha sonra Onslaught denizaltısı ve bir başka firkateyn de dâhil olur. Söz konusu bu

²⁰ PRO: AIR 20/1291 ve PRO:PREM 15/31'den aktaran Andreas Cosntandinos, a.g.e., s. 127.

²¹ Andreas Constandinos, "Britain and the Cyprus Crisis of 1974:Responsibility without Power", *3rd Hellenic Observatory Ph. D. Symposium*, London School of Economics, Atina, 14-15 Haziran 2007, s. 5.

²² CIA Bureau of Intelligence and Research, *Studies in Intelligence*, Washington, 1991, s.19.

²³ Dr. Ayten Berkalp'le 12 Nisan 2018 tarihinde Girne'de yapılan görüşme

²⁴ Andreas Constandinos, a.g.e., s. 19.

²⁵ Brendan O'Malley ve Ian Craig, a.g.e., s. 272.

İngiliz donanmasında adadaki İngiliz tesisleri ile üsler bölgesini korumaya yönelik olarak toplam 3.300 civarında asker de bulunmaktadır. İngiliz savaş gemileri Doğu Akdeniz’de 18 Temmuz’dan itibaren hareketlendiklerinde aynı güzergâh üzerinde Amerikan savaş gemileri ve savaş uçaklarından oluşan bir filonun da 60.000 tonluk uçak gemisi Forrestal komutasında ilerlediğini görürler. Bu durum ABD’nin de bölgede muhtemel bir harekâta yönelik hazırlıklarını tamamladığını göstermesi açısından ilginç bir durumdur. Bu arada RMMO’nun moral seviyesinin düşüklüğü, eğitim standartlarının yetersizliği, ellerindeki hafif ve ağır silahların eski olması da İngiltere’yi askeri bir operasyonda Makarios’a destek noktasında kaygılandırmaktadır. Bu noktada 17 Temmuz 1974 günü Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit’in önerisi ise Türk birliklerinin üsler bölgesine inmeleri veya Türkiye ile İngiltere’nin müşterek bir askeri operasyona girişmeleri yönündedir; ancak bu öneri James Callaghan tarafından reddedilir. 18 Temmuz 1974 günü İngiltere Savunma Bakanlığı tarafından Türkiye’nin adaya müdahalesinin an meselesi olduğu yönünde bir mesaj iletilmesinin ardından üsler bölgesiyle ve üslerin tahliyesiyle ilgili olarak Operation Ablaut planı devreye girer ve İngilizler üslerde güvenlik tedbirlerini artırır.²⁶ ABD yanında İngiltere’nin de 20 Temmuz 1974 günü başlayacak Türk askeri harekâtı çerçevesinde stratejisi öncelikle adadaki İngiliz uyrukluları güvence altına almak, diplomasi ve baskı uygulamak suretiyle Türk askerinin ilerlemesini durdurmak, Yunanistan’a uygulayacağı baskıyla olaylara karışmasını önlemek ve Londra’da başlayacak görüşmeler sürecine zemin hazırlamaktır.²⁷

20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı Süreci

20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Barış Harekâtı’nın başlamasının ardından Türk savaş uçaklarının Lefkoşa Uluslararası Havaalanı bölgesine yönelik bir harekâta başlaması ve Bülent Ecevit tarafından İngiltere Başbakanı Harold Wilson’a bombalamanın devam edeceği; ancak İngiliz askerlerinin bulunduğu mevzilerden uzak durulacağı bilgisinin aktarılması Wilson’ı kızdırır. İngiliz askerlerinin olmadığı yerlerde BM Kıbrıs Barış Gücü içindeki Kanada askerlerinin bulunması nedeniyle Wilson acil durum ilan eder ve Agrotur’da teyakkuz durumuna geçilir. Avcı bombardıman uçakları muhtemel bir çatışma için üsler bölgesinde cephane bindirilmiş olarak hazır beklemektedir. Yaklaşık 90 dakika sonra Ecevit’in Wilson’ı bir kere daha aramasının ardından kriz sona erer ve Wilson “Bunu yapmasaydı hiç kuşkusuz çok daha fazla tırmanacak olan bir husumetin içine girecektik. Süveyş’teki çılgınlık bir yana bu durum muhtemelen İngiltere’nin 1945 yılından beri savaşa en çok yaklaştığı zamandı.”²⁸ der. Üsler bölgesindeki İngiliz vatandaşları, personel ve aileleri ile İngiliz uyruğunda bulunan yaklaşık 23.000 kişinin tahliye edilmesi de bir ara gündeme gelmiş olsa da bu daha sonra vazgeçilecek bir husus olur. Bu kişilerin rehine olarak kullanılma ihtimali ve tahliyeleriyle

²⁶ Andreas Constandinos, a.g.e., s. 22.

²⁷ Cihat Göktepe ve Tuba Ünlü Bilgiç, a.g.m., s. 158.

²⁸ Brendan O’Malleey ve Ian Craig, a.g.e., s. 311.

ilgili hava desteği yanında en azından 3 tugay gücünde bir askeri kuvvetin adaya sevk edilmesi çok da kolay olmayacaktır.²⁹ Bu noktada İngiltere'nin yetersiz kalması halinde Türkiye'nin devreye girmesi de gündeme gelir. Ayrıca İngiltere üslerle ilgili olarak girişebileceği muhtemel bir harekât sırasında Kıbrıslı Türklerle Türkiye'nin herhangi bir müdahalesi olmayacağı yönünde garanti alma kaygısına da girmiş durumdadır. Barış Harekâtı sürecinde ve hemen sonrasında ortaya çıkan yeni duruma göre İngiltere üsler nedeniyle bu tesislerinin bulunduğu GKRY yanında Kıbrıslı Türklerle ve BM Barış Gücü ile de işbirliği yapmak ve teknik altyapı ve bazı zorunluluklar nedeniyle yardım ve destek almak zorunda kalır. Kıbrıs'taki Amerikan CIA yetkilisi Bill Colby de İngiltere'nin kendilerine yönelik yardım faaliyetlerine bir mektup yazarak teşekkür edecektir.³⁰

Üsler Bölgesine Sığınanlar

İngiliz üsler bölgesi öncelikle 21 Aralık 1963 tarihinde başlayan Rum saldırıları sürecinde ve hemen ardından 20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sürecinde sadece Kıbrıslı Türklere değil, Kıbrıslı Rumlara da bir süre ev sahipliği yapar.³¹ Piskobu (Yalova) civarında bulunan ve Yaz Kampı (Summer Camp) ve Orman Kampı (Forrest Camp) olarak adlandırılan kamplar Happy Valley olarak bilinen ve İngiliz özerk üsler bölgesi içindeki alandadır. İlginçtir ki Başpiskopos Makarios da 15 Temmuz 1974 Nikos Sampson darbesinin ardından hayatını bu üsler ve buradaki Amerikalılar vasıtasıyla kurtarır ve New York'a giderek BM Güvenlik Konseyi'nde yaşananlarla ilgili bir konuşma yapar. Adadaki İngiliz komutan Sir John Aiken'in "*Kıbrıs'taki Türk mevzilerinde ve askeri cepheye müthiş bir hareketlilik var...*"³² diyerek aktardığı harekât öncesinde başlayan göç hareketi sonucunda Kıbrıslı Türkler daha güvenli ve sığınabilecekleri yerler aramaya başlarlar.³³ Bu arada Limasol civar köylerinden ise nahoş haberler gelmektedir ve köylerin savunmasını bırakan bazı mücahitler üsler bölgesine gelmeyi tercih etmektedir;³⁴

"Sayın Ziya Rıfki Aydoğan, (Limasol Milletvekili) 29 Ağustos 1974, Üslerde yaşayan Türklerin haftaya Lefkoşa'ya nakledileceğini radyodan işittik. Bu haber bölgede tedirginlik yarattığı için gelecekteki problemlerde yardımınızı rica ediyorum. Şu anda Aydoğan personelinden bazıları kaçıp oraya sığınma temayülü gösteriyor. Ben mümkün mertebe önlemeye çalışıyorum. Siz idare olarak Bağrıkar ve Aydoğan'dan gelecekler için sığınma hakkını yasaklarsanız savunmamızın zayıflamasını önlemiş olacaksınız. Yıllarca bu uğurda çalışmış birisi olarak bize yardımcı olacağınızı ümit ederim. Selamlar, hürmetler. Aydoğan Bölük Komutanı Ayer."

²⁹ Andreas Constandinos, a.g.e., s. 21.

³⁰ Richard J. Aldrich, *GCHQ: The Uncensored Story of Britain's Most Secret Intelligence Agency*, Harper Press, Londra, 2010, s. 327.

³¹ KGMA. Lefkoşa Büyükelçiliği tarafından Dışişleri Bakanlığı ve Kızılay Genel Başkanlığına gönderilen 25 Ağustos 1974 tarih ve 479 sayılı açık telgraf.

³² Richard J. Aldrich, a.g.e., s. 326.

³³ KGMA. Kızıllaç İrtibat Subayı Fikret Kürşad tarafından Kızılay Genel Başkanlığına gönderilen 5 Eylül 1974 tarih ve 32/74 sayılı yazı.

³⁴ Limasol milletvekili Ziya Rıfki Özel Arşivi

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

Özellikle Kıbrıs'ın güneyindeki Limasol, Larnaka ve Baf bölgelerindeki evlerini terk eden Kıbrıslı Türkler daha güvenli olan kuzeye doğru kaçmaya başlar; ancak savaşın patlak vermesiyle beraber kuzeye gelebilmeleri de neredeyse imkânsız hale gelir. Bunun sonucunda binlerce göçmen Kıbrıslı Türk, İngiltere'ye ait Agrotur ve Dikelya askerî üslerine sığınmak zorunda kalır; ancak göçmen olarak geldikleri bu askerî bölgede çok geçmeden hayatları diplomatik mevzuat ve kargaşa nedeniyle neredeyse esir hayatına dönüşecektir. Bu durum doğaldır ki Kızılay'ın da harekete geçmesine neden olacaktır. Limasol'da mahsur kalan ve önce hastaneye ve sonra da bir kliniğe götürülen TMT Limasol Sancağı personeli Güvenç Ergezen ardından Paramal ve Happy Valley bölgesine gidişlerini de şu sözlerle aktaracaktır;³⁵

“...Beni, annemi, kız kardeşimi ve Ankara'daki ablamı teklif ettiler üslere kaçırmak için fakat İngiliz arabaları da yoklanıyordu ki çıkamazdık. Barikatlar kurulmuştu. Annemden, babamdan herkesten gizli İngiliz kadın Terma ile Kandı'ya gittim onların arabalarıyla çünkü onların bayrakları vardı arabanın önünde ve yoklanmazdı ama kontrol edilirdi. Gittim ama hiçbir şey yoktu. Terk edilmişti onların da evler. Yalnız ben oradayken Terma da dışarıda beklerdi ve Rum askerleri geldi, Terma'ya bir şey söylemediler. O da idare etti, ben kaldım, çıkamadım. Arkada yaşlı bir kadın vardı. O beni dolaba sakladı. Epey saklı kaldıktan sonra askerler çünkü evleri soyuyorlardı. Askerler uzaklaştıktan sonra tekrar Terma'nın arabasıyla geri döndüm. Ertesi gün babam bizi İngiliz üslerine gönderdi fakat Happy Valley'e gittikten sonra annem ve babam yine kaldı çünkü kardeşim esir olduğu için onu ziyaret etmek istiyorlardı. Her gün yemek götürsünler, yiyecek diye izin veriyorlardı, biz üslere gittik, Happy Valley'de kaldık bir sene kadar kaldık, bir kışı geçirdik ertesi yaza kadar. Orada emniyeteydik ama çadırlarda yaşıyorduk. Ziya Rızkı ve ileri gelen Limasollular idare çadırı kurdular, bir idari yönetim kurdular. Benim görevim oraya gelenleri kaydetmekti. Diğer kız kardeşlerim de hemşirelik yaptılar. Diğer ablamın çocukları yemek, ekmek, bisküvi, çay dağıtırlardı çadırlara İngiliz'in verdiği. Orada bir şehir kurmuştuk ama derme çatma çok soğuktu ve çim idi ve daha yukarıdaki üsse, Paramal üssüne taşındık sonra...”

Bu arada ilginç bir nokta ise Nikos Sampson darbesinin ardından İngiltere'nin de üsler bölgesindeki yaklaşık 3.500 sivil çalışanını ve asker ailelerini bölgeden tahliye etme girişimiydi. Bu kişilerin üsler bölgesinden çıkartılarak Limasol şehir merkezine götürülmeleri konusunda yapılan bir dizi görüşme neticesinde bir anlaşmaya varılmasına rağmen bu gerçekleşmez ve bu insanlar da uzun süre üsler bölgesinde mahsur kalırlar. Elleri geçirdikleri her türlü silahla yolları kesen ve çatışmalara giren Rumlar yüzünden bu insanların bölgeden çıkmaları çok uzun zaman alacaktır.³⁶

Üsler bölgesindeki Kıbrıs Türkleriyle ilgili olarak hazırlanan yeni hareket planı içerisinde Kızılay da vardır ve doğrudan Kızılay Genel Başkanı Dr. Recai Ergüder tarafından Dışişleri Bakanlığına gönderilen bir telgrafta “...İngiliz üslerindeki mültecilerden Türkiye'ye gelecek olanların işesi görevi Kızılay'a verilmişti. Sınırlı sayıdaki seyyar mutfak bu amaçla kullanılacağından, Kıbrıs'a tahsisine imkân görülememektedir. Sabun ve kuru fasulye mubayaa işlemleri biter bitmez sevk edilecektir. Daha önce teslim edilen gıda maddelerinin

---

³⁵ Güvenç Ergezen'le 12 Nisan 2018 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme

³⁶ Richard J. Aldrich, a.g.e., 325.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

fiyatları ayrıca bildirilecektir."³⁷ denilir. Aynı dönem içerisinde Kıbrıs'ın güneyinde yaşamakta olan yaklaşık 65.000 civarında Kıbrıslı Türk daha güvenli olan kuzeye geçmeye çalışır ve bunun için de Aydın köyünden kaçanların uyguladığı gibi farklı yollar takip eder;³⁸

"Limasol'da bulunan Agrotur ve Piskobu İngiliz üslerine bin bir güçlkle sığınanların sayısı 233 olmuştur. Bunlar daha sonra İngilizlerle varılan bir anlaşma gereği uçakla önce Adana, sonra da Kuzey Kıbrıs'a götürüldüler. Özel gerekçelerle (hastalık, eğitim ve özellikle parçalanmış ailelerden) güneyde kalan çocuklardan BM askerleri tarafından kuzeye geçirilenlerin sayısı 50 kişiye ulaşmıştır. Rum insan kaçakçıları tarafından para karşılığı kuzeye geçenlerin sayısı 35 kişiydi. Yolu bilen deneyimli Türk öncülerle Baf çam ormanını kat ederek (yaklaşık 70–80 kilometre) Lefke'ye ulaşanların sayısı 700'e ulaşmıştı. Kuzeye geçmek amacıyla başka yerleşim birimlerinden Aydın'a gelen ve buradan yola koyulan ancak ihanete uğrayıp parası alınarak öldürülenlerin bulunduğu o tarihlerde haber konusu edilmişti... Yürüyerek Lefke'ye giderken Rumlara yakalanıp esir düşen, dövülen ve tekrar eski yerleşim yerine getirilenlerin sayısı 140 kadardı. Viyana Nüfus Mübadele Anlaşması uyarınca köyde kalan 233 kişi de BM askerleri gözetiminde ve BM araçları ile kuzeye getirilmiştir."

Bu arada Türkiye'nin adaya ve özellikle üsler bölgesine yönelik yardım faaliyetleri de aralıksız devam eder;³⁹

"Limasol'un dışında Happy Valley bölgesinde 5.000 Türk göçmeni vardır. Yiyecek İngilizler tarafından temin edilmektedir. Orada 10 şehit, 27 yaralı vardır. Yaralılara bir İngiliz doktor bakmaktadır. Limasol'da halen saha içinde 1300 kişi harp esiri olarak bulunmaktadır. Düzkaya, Gökağaç, Çamlıca, Mersinli ve Yalova köyleri boşaltılmıştır. Poli'de yiyecek sıkıntısı yoktur. Güney Kıbrıs'taki Yalova kampında bulunan bir soydaşımız yönetimden birisine telefon ederek Paramal'da 600 Türk olduğunu, kendisinin üsler ilgilileri ve Paramal kampı arasında irtibat sorumlusu olarak görev yaptığını, oradaki halkın moralinin çok yüksek olduğunu beyanla İngilizlerin bu göçmen kampındaki soydaşlarımıza battaniye, çay ve yemek verdiklerini, buna rağmen çadır, ilaç ve yiyecek ihtiyaçları olduğunu bildirmiş, birisinin, imkân bulunursa oraya giderek durum hakkında bilgi almasını veya kendisinin Lefkoşa'ya getirilmesini istemiştir. Kendisine morallerini yüksek tutmaları, biraz daha sabırlı olmaları tavsiye edilmiş ve ihtiyaçların ilgililere iletileceği bildirilmiştir. Limasol milletvekili Ziya Rızki'dan alınan resmi bilgiye göre RMM saldırısı sonucu İngiliz üslerine sığınan ve halen yiyecek sıkıntısı içinde bulunan soydaşlarımızın sayısı 6200 dür. Limasol'un bütün Türk köyleri de Rumların işgali altındadır..."

Üslerin bu dönemde kullanılması bağlamında hiç de planlamadığı gelişmelerin ortaya çıkması İngiltere hükümetini ve özellikle askeri yetkilileri son derece rahatsız eder;⁴⁰

"...İngiliz-Amerikan ilişkilerinde Kıbrıs'taki üslerle ilgili bizim durumumuz maddi bir varlıktan ziyade doğrudan bir yükümlülük, mükellefiyettir. Savunma harcamalarıyla ilgili herhangi bir durum karşısında biz bu üsleri eğer daha büyük hedefleri elde etmemize yardımcı olacaksa feda etmeyi gözden geçirdik. Bununla beraber kısa vadede bu üsler ve adadaki pek çok İngiliz uyruklunun mevcudiyeti ve bizim 1960 anlaşmalarına bağlı

³⁷ KGMA. Kızılay Genel Başkanı Dr. Recai Ergüder tarafından Lefkoşa Büyükelçiliğinin 16 Ocak 1975 gün ve 125 sayılı açık telgrafına cevaben gönderilen 17 Ocak 1975 tarih ve 1545 sayılı yazı.

³⁸ Tansel Ünal, "Anılara Yolculuk-VII", Kıbrıs Mektubu, Ocak-Şubat 2005, Cilt 18, Sayı 1, Ankara, s. 42.

³⁹ KGMA. Dışişleri Bakanlığı KİPİG tarafından KİPİG Başkanı Gündüz Tunçbilek imzasıyla 29 Temmuz 1974 günü K.25/1982-4467 sayılı olarak Kızılay Derneği Genel Başkanlığına gönderilen yazı.

⁴⁰ William Mallinson, *Britain and Cyprus: Key Themes and Documents since World War II*, I. B.Tauris, Ocak 2011, Londra, s. 90.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

olarak sorumluluklarımız bize müttefiklerimizle ve ortaklarımızla paylaşılmayan özel bir menfaat/ilgi vermektedir...”

İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan ile ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger arasında üslerin durumuyla ilgili yazışmalar da devam etmektedir ve İngilizler bu durumu “...ABD Dışişleri Bakanı İngiltere'nin üsleri kullanma konusunu ısrarcı olmamaya karar vermiştir. Eğer Dr. Kissinger böyle bir şey yaparsa kontrol edilmeye ihtiyacı var demektir. Gerekirse son kriz (1974 Barış Harekâtı) esnasında egemen üsler bölgesindeki mevcudiyetimizin bizler açısından tam bir utanç olduğunu söyleyebilirdi. Bundan nasıl bir durum çıkacağı konusunda bir şeyler söylemeye zorlanacak olursa da üslerin durumunun muhtemelen savunma bütçesi konusuyla birlikte değerlendirileceğini söyleyebilirdi. Fakat bu konuyla ilgili işler seçimlere kadar ertelenmiş görünmektedir. Dr. Kissinger'in da bildiği üzere başka birileriyle konuşmadan önce geniş çaplı dünya sorunları üzerine Amerikalılarla konuşmayı arzu ediyoruz.”⁴¹ sözleriyle açıklarlar. Öte yandan bu kampları ziyaret eden uluslararası basın mensupları arasında bulunan İsviçre'nin 24 Heures gazetesinin muhabiri Marie Ellen de Happy Valley'de bulunan 460 çadırda yaşamaya çalışan⁴² Türklerle Paramal'da bulunan 2000 Türk'ün durumunu yansıtır;⁴³

“Türklerin bulunduğu yer çukurdaydı. Yukarıda ise İngilizlerin villaları vardı. Şık giyiniyorlardı. Lokantalara gidiyorlardı. Kamptaki Türkler ise bunları seyrediyorlardı. Kampta sözcülüğü Türk milletvekili Ziya Mehmet Rızkı yapıyordu. Moralleri çok iyi idi. Milletvekili bana ‘17 bin Türk şartlar ne olursa olsun Rum mezaliminden kurtulmak ve kendi özgür idaresini ve toprağını ayırmak için her şeyini ortaya koyacaktır. Anavatanımızın yardımıyla özgürlüğümüze sahip olacağımıza inancım tamdır.’ dedi. Daha sonra Kızılhaç'ın görevini yapmadığını, hiçbir yiyecek maddesi getirmediğinden yakındı. Kampta bulunan Türkler zayıflamışlardı. Filistin mülteci kampına benziyordu. Bu arada zengin olan Türk mültecilere Rum satıcılar yiyecek satıyorlardı. Kamptakilerin çoğunluğu ihtiyar adamlar, kadınlar ve çocuklardı. Kampta Ankara'da bir üniversiteyle İstanbul Tıp Fakültesi'nde okuyan bir genç de gördüm.”

İngiliz üslerinde mahsur kalan Kıbrıs Türklerinin kamplardaki zorlu hayatı ise aynen devam etmektedir;⁴⁴

“...Agrotur'a sığınan 7.000 civarında Türk'ün acil gıda yardımına ihtiyacı vardır. Günlük mönü sabah bir çay, ikinci bir çorba ve gece birkaç bisküviden ibarettir. İngiliz makamları herhangi bir yardımda bulunmamaktadır. Halkın büyük bir kısmı, bilhassa çocuklar hasta vaziyettedir. Bugüne kadar yiyecek yardımı ulaştırılmamıştır. Ziya Rızkı ‘Artık halkı idare edemiyorum.’ diyor. Pek çok kimse açlık grevi yapmaktan bahsediyormuş. Eğer Cenevre Konferansı bir netice verir de bu insanlar evlerine dönerse büyük hüsrana karşılaşılabileceklerdir. Çünkü bazıları evlerini bulamayacaklardır. Bulanlar da bomboş bir ev bulacaklardır. Yatacak bir yer ve bilhassa yiyecek bulmaları imkânı yoktur. Bu durumu nazarı itibara alarak bir rehabilitasyon planlaması gerekmektedir. Aksi takdirde evlerine dönmeleri, eğer dönebilirlerse bir şey ifade etmeyecektir.

⁴¹ William Mallinson, a.g.e., s. 91.

⁴² Milliyet, 25 Ağustos 1974

⁴³ Milliyet, 19 Ağustos 1974

⁴⁴ KGMA. Lefkoşa Büyükelçisi Asaf İnhan imzasıyla Kızılay Genel Başkanlığı ve Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla Cenevre Daimi Temsilciliğine gönderilen 27 Temmuz 1974 tarih ve 255 sayılı açık telgraf mesajı.

Limasol'a gönderilen yiyecek yardımından köylere de gönderiliyor ve talebi olan birçok köy de sırada beklemektedir. Bu bakımdan acilen yeni ve yekûn miktarda yiyecek gönderilmesi gerekmektedir. Ziya Rızkı mahsur kalmış ve işgal edilmiş bölgelerimizden birer temsilcinin Lefkoşa'ya getirilebilmesi halinde dertlerin daha kolay halledilebileceğini söylüyor ve böyle bir şey tavsiye edebiliyor. Bu duruma dün muttali olunmuş ve keyfiyet hemen Kızılhaç yetkililerine aksettirilmiştir. Kızılhaç yetkilileri Limasol'daki temsilcilerine gerekli talimatı verdiklerini ve bize neticesinden bu akşam haber vereceklerini bildirmişlerdir. Kızılhaç'tan alınacak bilgi ayrıca sunulacaktır.”

Paramal Kampı'nda Çadır Hayatı

Paramal'da çadır hayatına alışmaya çalışan Kıbrıslı Türkler bir yandan da buradan nasıl kurtulacaklarının hesaplarını yapmaktadırlar. Tekrar köyelerine dönecekleri düşüncesiyle pek çoğu evlerini terk eden yanına neredeyse hiçbir şey almamış durumdadır. Daha sonraki süreçte uygun zamanlama ve fırsatları da değerlendirerek köyelerine geri dönen ve ihtiyaç duydukları eşyaları alıp tekrar Paramal'a dönen göçmen Kıbrıslı Türkler İngiltere'nin oyalaması nedeniyle bölgeden temelli ayrılmanın güçlüğü de görmektedirler. Bu süreçte İngiliz ya da farklı ülkelere ait pasaportu olanlar üsler bölgesinden bir şekilde ayrılmayı başarırken geride kalanlarsa adanın kuzeyine geçmenin yollarını aramaktadırlar. Baf'ın Kukla köyünden önce dağlardan kaçarak Gökağaç köyüne gelen Düriye Özikiz ve ailesiyle Kukla köyünden Kıbrıslı Türkler daha sonra İngiliz üslerine sığınır;⁴⁵

“...Üslerde 3-4 gece yerlerde çimenlerin üzerinde yattık. Ne altımızda yatak vardı ne de üstümüzde bir yorgan. Geceleyin çiğ olduğu için çimenler ıslanırdı; tabii biz de. Bir de sabaha yakın soğuk olurdu. Soğuktan titrerdik. 6 gün ne ekme yedik ne de başka bir şey. Sadece su içerdik. 6 günden sonra İngilizler bize sadece çay ve bisküvi vermeye başladılar ama yemeklerin içine donmuş etleri koyuyorlardı. Biz verilen bu yemekleri yiyemiyorduk. Çünkü bu etlerin acayip bir kokusu vardı. Daha sonra bize çadır verdiler. Kampın yanına gelen satıcılardan kap kacak aldık ve kendimiz yemek pişirmeye başladık. Pişireceğimiz yemekleri de bu satıcılardan alıyorduk...”

20 Temmuz 1974 sürecinde Limasol'da sıkışıp kalanlardan birisi de hemşire Havva Hilmi Karavul olacaktır. Karavul Limasol'daki hastanede diğer yüzlerce Limasollu Türklerle beraber tutulduktan ve uzun bir süre hemşire olarak orada kalan hastalara ve gelen yaralılara baktıktan sonra Rumların 12-90 yaş arasındaki bütün erkekleri esir kamplarına götürmeye başlamasının ardından kalacak yerleri olmadığı ve geride bıraktıkları evleri de silahlı Rumlarca yakıldığı için Happy Valley'e sığınmak zorunda kalır;⁴⁶

“...Daha sonra Kızılhaç geldi. 'İsteyenleri bizim himayemizde kamplarımıza götüreceğiz.' dediler. Biz de onların getirdiği otobüslerle Happy Valley kampına gittik. Çadırlar kurdular. Bir çadırda 18 kişi aylarca kaldık. Daha sonra 4- 6 kişi olarak çadırlara dağıttılar. Bize battaniye, kampet verdiler, sefer taşı dağıttılar. Kırmızı suda

⁴⁵ Düriye Özikiz ve ailesi de bu üsler bölgesinde yaklaşık 6 ay kalır ve ardından Türkiye'nin gönderdiği uçaklarla Adana'ya nakledilirler. Adana'da bir okula yerleştirilen aile 15 gün de burada geçirdikten sonra feribotla Kıbrıs'a döner ve ardından Güzelyurt'a yerleştirilir. Leman Allahkerim, *1958-1974 Arasında Kıbrıs'ta Yaşanan Canlı Hatıralar*, YDÜ, Lefkoşa, 2000, s.25

⁴⁶ Havva Hilmi Karavul'la 20 Temmuz 2022 tarihinde Girne'de yapılan görüşme

makarna dağıtıyorlardı. Yıkılmak yoktu, tuvalet yoktu. Kırdan resmen kokmuştuk. Bu kamplarda kaldığımız günlerde hiç unutmam İngilizler bizlere yememiz için köpeklere verdikleri delikli bisküvilerden vermeye başladılar. Açlıktan ve çaresizlikten bu bisküvileri yemek zorunda kaldık. Bu yaşadıklarımı unutmam mümkün değil. Üslerde olduğumuz bir gün yine hemşire arandığına dair bir haber geldi. Daha sonra Paramal kampına geçtik. Ben orda da hastane çadırında hizmet verdim. Üs yetkililerine gidip hemşire olduğumu söyledim. Ardından bir İngiliz doktorla birlikte çadırlarda kalmakta olan yatalak hastaların bakımını yapmaya başladım. Çok acı, sıkıntı çektik. Kamplardan ayrılırken İngilizler bana çok iyi bir hemşire olduğum için teşekkür belgesi dahi verdiler...”

Aynı günlerde Paramal kampıyla İngiliz özerk üsler bölgesine sığınanların sorunlarını en aza indirmek için çabalayan yönetimin üzerinde yoğunlaştığı sorunlar ise aşağıdaki gibidir;⁴⁷

“Üslerdeki 10.000 Baf, Limasol ve Larnaka’daki Türklerin durumu, 2000 Türk esirinin Limasol’daki durumu, üniversite öğrencileri ile lise mezunlarının Türkiye’ye nakli, öğretmen lise ve ortaokul öğrencilerinin Türk bölgelerine nakli, üslerde çalışan ve Türk bölgelerine nakledilecek kişilerin işlerini kaybetmemek şartıyla Türk bölgelerine nakli görüşüldü mü? Rum kontrolünde bulunan gayrimenkul malların satılma durumu, Rum kontrolündeki Türklerin Türk bölgelerine geçişlerinde istenmeyen bir gecikme kişilerin yerleşme, istihdam vs. rehabilite imkânlarındaki hakları mahfuz tutulacak mı? İngiliz üsler bölgesi dâhilinde bulunan Aşağı Paramal köylüleri Türk bölgelerine geçişlerinde göçmen sayılacak mı?”

Esaret Altındaki Kıbrıslı Türkleri Kurtarma Çabaları ve Üsler

Bu dönemde Rumların Atlılar, Muratağa ve Sandallar köylerindeki katliamların ortaya çıkmasıyla güvenli Türk bölgelerine geçmek isteyen 42 bin civarındaki Türk’ün geçişleri konusunda da girişimler hızlandırılır. Yapılan ilk toplantılarda Kıbrıs dışında öğrenim gören öğrencilerin, hasta ve yaralılarla 18 yaşından küçük olan esirlerin, öğretmenlerin ve ailelerinden ayrı düşen yaşlı kimselerin serbest bırakılması kararlaştırılır. Bu konuyla ilgili olarak Türk bölgesinden güneye göç etmek isteyen Rumlarla Rum bölgesinden kuzeye göç etmek isteyen Türklerin mübadele tarihinin de 13 Eylül 1974 günü tespit edilmesi kararlaştırılır.⁴⁸ Aynı günlerde Limasol’da olan Çiğdem Akyıl da insanların nasıl esir alındıkları ve canlarını nasıl kurtardıklarını yıllar sonra şu sözlerle aktaracaktır;⁴⁹

“...Sokağımıza doğru koşarak gelen bir kadın bir taraftan da Rumların tüm erkekleri ve erkek çocuklarını toplayıp kamyonlarla götürdüklerini haykırıyordu. Yolda eski bir Volkswagen vardı ve bazıları onu çalıştırmayı başardılar. Yardım istemek için babamla beraber İngiliz üssüne gittiler. Rumlar kaçmamızı önlemek için yollara barikat kurduklarından üsse gidebilmek güçleşiyordu. Annem ve ben beklerken komşularımız Rumların evlerde silah aramak bahanesiyle para ve değerli eşyaları yağmaladıklarını söyledi. Babam üsse giriş izni olan bir Türk taksiciyi bize yolladığında değerli eşyalarımızı bahçeye gömme işini henüz bitirmiştik. Annem paraları gömdüğümüz yerden çıkarmaya gitti fakat bulamadı. Şans eseri ben nerede olduklarını hatırladım ve paraları buldum. Komşular da bizimle birlikte taksiye bindiler. İçlerinde hamile bir kadın bile vardı ve Agrotur’a gitmeyi başardık. İngilizler daha önceden çadır alanları oluşturmuştu.

⁴⁷ Limasol Milletvekili Ziya Rızkı Happy Valley Özel Arşivi

⁴⁸ Rauf R. Denктаş, *Rauf Denктаş'ın Hatıraları*, Cilt 9, İstanbul, Mart 1999, s. 427.

⁴⁹ Harry Scott Gibbons, *The Genocide Files*, Near East Publishing, Ankara, 2003, s. 440

Üç aile bir çadırda yaşayacak ve ortak tuvaleti kullanacaktık. Üssün batı sınırındaki Paramal köyünün Türkler için güvenli olduğu düşünülüyordu. Orada annelerinin evine taşınmış olan bizim sokaktan komşularla karşılaştık. Onlarla beraber kalmak üzere davet edildik ve biz de oraya taşındık. Babam ısınmak için üstten gaz temin etti ve böylece hayatımızı devam ettirdik. Sonra bölgede bazı kişilerin odalarını kiraladıklarını öğrendik ve bize biraz bağımsız hareket etme imkânı sağlaması amacıyla bir odalarını bize kiralamaları için komşularımızı ikna ettik. Yorgan ve benzeri birkaç parça eşyamızı almak için tarlalardan arabayla geçerek evimize gittik. Bu evimizi son görüşümüzdü. Rum barikatlarına yakalanmadan çadırımıza dönmeyi başarmıştık. Önceleri yerde uyuduk. Daha sonra kamp yataklarımızı aldık. Burada altı ay kaldık. İngiltere'ye tahliye edilebilirdik fakat babamızı terk edemedik.”

5 Ağustos 1974 itibarıyla ise durum Kıbrıs yetkililerince "...*Halen kontrolümüz dışında 60'a yakın köy ve 40.000 tahmin edilen nüfus bulunmakta, bunun 6.500 kadarı Limasol'da İngiliz üslerine sığınmış bulunmaktadır...*"⁵⁰ şeklinde aktarılır. Bu arada Kıbrıs ise ilkesini "Kıbrıs'taki İngiliz üslerine sığınmış bulunan harp felaketzedelerine Türk ve Rum tefriki yapmaksızın ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi ile işbirliği halinde acil yardım sağlamak"⁵¹ olarak açıklar. 12 Eylül 1974 günü bir açıklama yapan Başbakan Bülent Ecevit, Kıbrıs konusu ve göçmenlerin durumuna değinir;⁵²

"İngilizlere Rumların zalimliği karşısında İngiliz üslerine sığınmak zorunda kalan Türklere gösterdikleri konukseverlik için müteşekkirimiz. Fakat konuklar ayrılmak istediği halde ev sahibi ayrılmalara izin vermeme yoluna gidecek olursa bu konukseverlik biraz aşırı ölçüye kaçmış olur ve konuğun durumunu tutsağa dönüştürmüş olur. Onu da bizim veya Kıbrıs Türklerinin kabul edemeyeceğimiz açıktır."

Bu girişimlerin sonuç vermemesi üzerine Türk hükümeti de İngiltere'nin göçmenlerle ilgili politikasını protesto eder ve 15 Eylül 1974 tarihinde İngiltere'ye bir nota verir. Bu notanın hemen bir gün sonrasında 129 Türk göçmenden oluşan ilk mübadele ekibi BM askerlerinin gözetiminde Lefkoşa'da Ledra Palas sınır kapısından Türk tarafına geçerler. 20 Eylül 1974 tarihli toplantıda ise diğer savaş esirlerinin de serbest bırakılması kararlaştırılır. Aynı düşmüş aileler konusu da bir sonraki toplantıda görüşülüp karara varılacaktır. Bu kararlar uyarınca 3308 Türk ve 2479 Rum 28 Ekim 1974 tarihinde serbestçe ve güvenlik içerisinde diğer bölgeye göç ederler. 21 Eylül 1974 günü de ikinci grup mübadele çerçevesinde Türk tarafına geçerler.⁵³

Kıbrıs'ın Üsler Bölgesine Yönelik Yardım Faaliyetleri

Öte yandan askerî üslere sığınan ve çadırlarda son derece ilkel şartlarda yaşamak zorunda kalan Kıbrıslı göçmenler arasında salgın ve bulaşıcı hastalıklar baş gösterir. İngiliz üslerine sığınan Kıbrıs Türklerine yönelik olarak Kıbrıs tarafından Kıbrıs Türklerinin acil

⁵⁰ KGMA. Dr. Fikret Pamir tarafından Türkiye Kıbrıs Derneği Genel Başkanlığına gönderilen 19 Ağustos 1974 tarih ve 26687 sayılı resmi rapor.

⁵¹ KGMA. Kıbrıs tarafından hazırlanan "Mağusa ve "Kıbrıs Harekâtı İle İlgili Kıbrıs Çalışmaları Hakkında Not" başlıklı çalışmalar

⁵² Rauf R. Denктаş, a. g. e., s. 429.

⁵³ Rauf R. Denктаş, a. g. e., s. 441.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

---

ihtiyaçları tespit edilir, başta çadır, sağlık malzemesi, ilaç, giyecek ve gıda maddesi yardımları üslere sevk edilmek üzere Kızılay Etimesgut depolarında hazırlanır ve adaya götürülmek üzere havaalanına sevk edilir.⁵⁴ Konuyla ilgili olarak Türkiye’de bulunan Kızıllaç yetkililerinden söz konusu insani yardım malzemelerinin Kıbrıs’a götürülebilmesi amacıyla bir uçak tahsis edip edemeyecekleri de sorulur ve Türk hükümetinin uçak giderlerini karşılaması halinde bunun mümkün olabileceği belirtilir.⁵⁵ Öte yandan 4 Ekim 1974 tarihi itibarıyla İngiliz askerî üslerinde 10 çocuk salgın hastalıklardan hayatını kaybeder.

İngiliz hükümeti 9 Ekim 1974 tarihinde üslerde bulunan yaklaşık 10 bin civarındaki Türk göçmenin sadece İngiltere’ye gitmeleri şartıyla serbest bırakılabileceklerini ve bu insanlara mülteci belgesi verilebileceğini açıklar. Bunun üzerine Rauf Denктаş derhal bölgeye giderek Çayönü (Paramal) ve Yalova (Piskopu) kamplarında bulunan Türkleri ziyaret eder. Çok zor şartlar altında yaşamaya çalışan insanlar yine de kurtulacakları günü beklemektedirler. Bu ziyaret sonrasında Londra-Ankara-Lefkoşa arasında mekik diplomasisi yapan Denктаş öncelikle üslerdeki hastaların, hamilelerin ve çocuklarla yaşlıların tahliyesi için prensip kararına varıldığını açıklar. Kızılay tarafından bu dönemde yardım edilen esas grup ise daha önce İngiliz üslerinde mahsur kalarak Türkiye’nin diplomatik müdahaleleri sonrasında oradan kurtarılabilen Kıbrıs Türkleriyle ilgilidir;⁵⁶ *“Kıbrıs’ın İngiliz Akrotiri üssünden anayurda intikal edip tekrar Kıbrıs’a dönen soydaşlarımıza, Lefkoşa Büyükelçimizin ve Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin talebi üzerine 2 adet seyyar mutfak ekibi gönderilerek soydaşlarımıza sıcak yemek yardımı yapılmaktadır...”*

Aynı şekilde güneyde çaresizlik içinde olan Kıbrıslı Türkler Rum yetkililere ve EOKA-B taraftarlarına rüşvet vererek bölgeden kaçmaya çalışırlar. Mari bölgesinde bulunan 860 Kıbrıslı Türk göçmen adam başına 100 ve her eşya torbası için de 20 Kıbrıs Lirası vermek suretiyle hürriyetlerini elde ederler.⁵⁷ Bu kapsamda yaklaşık 6 ay sonra olumlu bir sonuca ulaşılmasının ardından durum *“...Altı aydan beri İngiliz üslerinde tutuklu bulunan 10 bin Türk 18 Ocak gününden itibaren kuzeye getirileceklerdir. Bu durumda büyük ve sürekli bir göç meydana geleceğinden acil sıcak ihtiyacının karşılanması için seyyar mutfaklardan birinin veya ikisinin ilk feribotla geçici bir süre için Mersin depolarında mevcut kuru fasulye ve konserve gıda maddelerinden yeterince gönderilmesinin temini ve daha önce sipariş edilen*

---

⁵⁴ KGMA. Türkiye Kızılay Derneği Genel Müdürlüğü tarafından Dışişleri Bakanlığı KİPİG Başkanlığına gönderilen 30 Temmuz 1974 tarih ve 18410 sayılı yazı.

⁵⁵ KGMA. Türkiye Kızılay Derneği Genel Müdürlüğü tarafından Dışişleri Bakanlığı KİPİG Başkanlığına gönderilen 30 Temmuz 1974 tarih ve 18410 sayılı yazı.

⁵⁶ KGMA. Kızılay Yardımcı Malzemeler İkmal Şube Müdür Muavini Cemil Atalay tarafından Kızılay Genel Müdürlüğüne gönderilen 11 Nisan 1975 tarih ve 1905/368 sayılı yazı.

⁵⁷ Pierre Oberling, Bellapais’e Giden Yol, Ankara, 1987, s. 154

*10 ton sabun ve yıkama sabunu ile kuru fasulyenin de ilk vasıta ile gönderilmesine...*⁵⁸ denilerek acil yardım istenir.

Episkopi İngiliz üssünde çadırlarda ve perişan vaziyette yaşamak zorunda kalan Ayşe Gusseli de Karpaz'daki Balalan (Bladanisso) köyünde bulunan akrabası Hanife Gusseli'ye bu mesaj formlarıyla haber göndermeyi başaranlardandır;⁵⁹ *"Episkopi İngiliz üsleri göçmen kampındayız. Hepimiz ailece iyiyiz. İnşallah yakında kavuşuruz. Bol selamlar. Ayşe."*

İkinci Barış Harekâtı sonrasında da taraflar arasında Kızılay ve Kızılhaç vasıtasıyla özellikle esirlerin mübadelesi ve sivillerin savaştan en az zarar görmesi için görüşmelere devam edilir.⁶⁰

Kuzeye Geçmeye Çalışan Kıbrıslı Türklerin Engellenmesi

15 Temmuz 1974 tarihinde gerçekleştirilen darbe girişiminden sonra adada can ve mal güvenliği kalmaz. Türkiye'nin garantör devlet olarak 20 Temmuz 1974 tarihinde başlattığı Kıbrıs Barış Harekâtı öncesinde başlayan ve daha sonra savaşın devam ettiği günlerde artarak devam eden göç hareketi sonucunda Kıbrıslı Türkler önce daha güvenli ve sığınabilecekleri yerler aramaya başlarlar. Daha sonraki süreçte de Bülent Ecevit dünya kamuoyunu eleştirerek üslerde mahsur kalan Kıbrıslı Türklere tutsak gibi davranıldığını belirterek *"...Bırakınız Yunanistan'ı, İngiltere bile kendi egemenliği altındaki üslere sığınmış Türklere tutsak gibi davranmaya, onların diledikleri yerlere gitmelerini engellemeye bile kalkışabilmektedir ve dünya büyük ölçüde bütün bunlara seyirci kalmaktadır..."*⁶¹ der. Aynı konuyla ilgili olarak Osman Örek de *"İngiliz hükümetine sormak istiyoruz. İki aya yakın bir zamandan beri üs bölgelerinde bulunan 10.000'e yakın soydaşımızın ıstıraplarına son vermek mi yoksa ıstıraplarını Rum tarafının gönlü razı oluncaya kadar sürdürmek mi istiyorlar? Devamlı iskân mecbur antlaşmalara ters düştüğüne ve aradan iki ay gibi uzun bir zaman geçmiş olması gerçeği karşısında bu soydaşlarımızın en erken bir zamanda inanca yaşama haklarına saygı gösterebilmesini talep ediyoruz."*⁶² der. Bu girişimlerin sonuç vermemesi üzerine Türk hükümeti de İngiltere'nin göçmenlerle ilgili politikasını protesto eder ve 15 Eylül 1974 tarihinde İngiltere'ye bir nota verir. İngiliz üslerine sığınan göçmenlerin uluslararası hukuka göre esir sayılmaları mümkün olmadığından uygun ortam bulunduğu takdirde istedikleri ülkeye gitme hakları ve serbestisi olmasına rağmen İngiltere'nin olumsuz tutumu böylece iki ülke ilişkilerini de iyice gerer. Kamplarda bir yandan ölüm korkusundan uzaklaştıkları için

⁵⁸ KGMA. Dışişleri Bakanlığı Telsiz Şubesi tarafından Kızılay Genel Başkanlığına gönderilen 16 Ocak 1975 tarihli belge. KGMA. Z5111, K.5740.

⁵⁹ Ulvi Keser Savaş Postası (Kızılay ve Kızılhaç Postası) Özel Arşivi

⁶⁰ KGMA. Kızılay İrtibat Subayı Fikret Kürşad Kızılay Genel Başkanlığına gönderilen 5 Eylül 1974 tarih ve 32/74 sayılı yazı.

⁶¹ Bozkurt, 15 Eylül 1974

⁶² Bozkurt, 14 Eylül 1974. Ayrıca Bkz. Rauf R. Denктаş, a. g. e., s. 429.

sevinmeye çabalayan, öte yandan yaklaşan kış şartlarında üslerdeki çadırlarda nasıl hayatta kalacaklarını düşünen göçmenler İngiltere'nin katı tutumundan vazgeçmesi ve Türkiye'nin bu konuyu diplomatik yollardan çözmesini beklemektedirler.

İngiltere'ye verilen notayla ilgili olarak Dışişleri Bakanı Turan Güneş de *"İngiliz üslerine sığınan Kıbrıslı Türklerin tahliyesi için vaki teşebbüsümüze İngiliz hükümetinin verdiği cevap ve bu konudaki tutumu bizde derin bir üzüntü ve hayal kırıklığı doğurmuştur. İngiltere hükümeti bu konudaki tutumuyla İngiliz üslerine sığınan Kıbrıslı Türklerin durumunu tutsağa dönüştürmektedir. Hâlbuki bunlar kendilerine karşı yöneltmiş olan bir zulüm hareketi karşısında antlaşmalar gereğince Kıbrıs Cumhuriyeti toprakları dışında olan İngiliz üslerine sığınmış olup sığındıkları yerde mülteci muamelesi görmek hakkını İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden almaktadırlar. Mültecileri sığındıkları bir yerden istedikleri bir ülkeye gitmek hakkından mahrum bırakacak hiçbir sebep ve mazeret enternasyonal tabikatta mühlik görülemez. İngiltere ise mültecilerin bu hakkını tanımadığı gibi insan haklarını politik mülahazalara tabi tutmakla bu insani sorunu siyasileştirmektedir..."*⁶³ der. Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan da Aftonkarahisar'da yaptığı konuşmada İngilizlerin üslerdeki Kıbrıslı Türkleri esir olarak değerlendirmelerinin haksız bir tutum olduğunu, bu insanların derhal serbest bırakılması gerektiğini ve Türkiye'nin bu konuda üzerine düşeni yapacak güçte olduğunu belirtir.⁶⁴ 17 Eylül 1974 günü yabancı basın mensuplarına bir demeç veren Rauf R. Denктаş da *"...İnsanca yaşamak için kendi vatanlarına dönmek isteyenlere engel olmak Majeste Kraliçelerinin dahi tasvip edecekleri insani bir tutum olamaz. İngiliz hükümetinin 'Bunlar esir değildir, misafirimizdir.' demesiyle de bu konu kapanmaz. İngiliz üssündeki kardeşlerimizin durumu anavatanımızın bir numaralı davası olmuştur. Konu insani bir konudur ve öncelikle takip ediliyor."*⁶⁵ der. Kamplarda tutulan Kıbrıslı Türklerin serbest bırakılmaması üzerine yurtdışında yaşayan Kıbrıslı Türkler de bir dizi eylem planı yaparlar;⁶⁶

"Sayın Ziya Rızkı/Türk Yönetimi Limasol Milletvekili-Kıbrıs 21 Eylül 1974 Londra

Limasollu olarak Kıbrıs'ın güneyindeki vatandaşlarımızın ne gibi şartlar altında yaşadıklarını biliyorum ve imkânlarımızca yardım etmeye çalışıyoruz. Londra'da bulunan vatandaşlardan oluşan bir komite kurulmuş ve Londra Kıbrıs Türk Cemiyeti'nin maddi ve manevi desteği ile komitemiz çalışmalarına güçlü bir şekilde devam etmektedir. Bu arada geçen Perşembe günü siz kardeşlerimizin Türk bölgesine gönderilmeniz için burada bir yürüyüş düzenlenmiş, çeşitli kuruluşlara telgraf çekilmiş, yazılar yazılmıştır. Maalesef İngiltere Hükümeti kendi çıkarlarını korumak düşüncesiyle insan haklarına aykırı düşen bir davranışla siz kardeşlerimizin Türk bölgesine gönderilmenize karşı çıkmıştır. Bu durum karşısında İngiltere ve Avrupa'daki halkların ve hükümetlerin bu probleme dikkatlerini çekmek ve lehimize bir karar almalarını zorlamak için bizzat komite olarak şu fikrin uygulanmasını çok yerinde bulduk; İngiliz kampında bulunan bütün vatandaşlar açlık grevine inecek, sizi Türk

⁶³ Bozkurt, 16 Eylül 29174

⁶⁴ Halkın Sesi, 16 Eylül 1974

⁶⁵ Rauf R. Denктаş, a. g. e., s. 432.

⁶⁶ Ziya Rızkı Arşivi, 21 Eylül 1974 tarihli ve "Çok Gizli" gizlilik dereceli rapor.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

---

bölgesine, Türkiye'ye hatta İngiltere'ye göndermelerini isteyeceksiniz. Bu arada şayet bu fikri kabul ederek uygulayacaksanız, bize gününü bildirecek ve bizler de İngiliz ve Avrupa basın ve televizyonlarına durumu duyuracağız. Bu hareketin en iyi etkiyi yaratacağına ve sizlerin Türk bölgesine geçmenizi sağlayacağına kuvvetle inanır, başarılar temenni ederiz. Komitemiz sizlerden gelecek fikir ve dileklere açık olup Kıbrıs Türk tezini tanıtmaya ve davamızın kazanılmasına yardımlarına devamda kararlıdır. Saygılarımla. Bağımsız Federatif Kıbrıs Tezini Tanıtma Komitesi Üyesi Doğan Demirtaş.”

Londra'da temaslarına devam eden ve üslerdeki göçmenlerin durumunu “*anavatanın da bir numaralı meselesi*” olarak nitelendiren Rauf R. Denктаş ise dönüşünde İstanbul'da Yeşilköy Havalimanı'nda gazetecilere “*Üslerdeki hastaların, hamile kadınların ve çok küçük çocuklarla çok yaşlıların süratle tahliyesi için prensip anlaşmasına vardık. Londra'da aileleri bulunanlar ve okumak isteyenlerin de Kıbrıs'tan çıkış imkânları bulunduğu takdirde, yani normal bir limana inebildikleri takdirde Londra'ya varmaları mümkün olacaktır. Bunun için de Kıbrıs'ta temaslar yapılacaktır. Bunlar bir başlangıçtır, durumun hafifletilmesidir.*”⁶⁷ açıklamasında bulunur. Öte yandan İngiliz basını da İngiltere'nin üslerdeki göçmenler konusunda takındığı tavrın ve Kıbrıs konusunun İngiltere'yi zora sokmaya başladığını yazarlar.⁶⁸ Aynı günlerde BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Temsilcisi'nin eşi Ibone Weckman da Türk tarafına gelerek Rauf Denктаş'ın eşi Aydın Denктаş vasıtasıyla Rum tarafından kaçarak hayatlarını kurtaran göçmenlerin kaldığı yerleri ve hastaneleri gezer. Denктаş ve Klerides arasında BM gözetiminde yapılan insani konularla ilgili bir toplantıda da karşılıklı olarak esir ve tutukluların serbest bırakılması, Rum bölgesinde yaşayan ancak Türk bölgesinde mahsur kalmış Rumların evlerine dönmelerine kolaylık sağlanması, aynı şekilde Türk bölgesinde çalışan ancak Rum tarafında mahsur kalmış Türklerin de serbestçe Türk tarafına geçişine izin verilmesi, hamile kadınların, tıbbi yardıma muhtaç insanların kendi taraflarındaki hastaneler ulaştırılmaları konuları görüşülüp karara varılır.⁶⁹

Üslerdeki Kıbrıslı Türklerin durumu Türkiye'de hükümetin ve Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'nun da bir numaralı meselesi durumundadır ve kurul son toplantısında adada askeri hareketin tamamlanması ve sükunetin büyük oranda sağlanmış olmasına rağmen İngiltere'nin katı tutumu nedeniyle çözüme kavuşamayan göçmenlerin durumu konusunda “patlayıcı”⁷⁰ niteliğini koruduğunu belirtir. 1 Kasım 1974 günü Otonom Türk Yönetimi meclis olağan toplantısında bir konuşma yapan Dr. Şemsi Kazım da Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasına göre her vatandaşın adanın arzuladığı yerinde yaşama hürriyetine sahip bulunduğunu belirterek bu açık ve kesin hükme rağmen İngiltere'nin bu insanların adanın kuzeyine ya da Türkiye'ye gitmelerine engel olan İngiltere'nin esasında bu insanların can, mal ve namus hürriyetlerini engelleyip tehlikeye attığını ifade eder.⁷¹ Otonom Türk Yönetimi Meclisi'nde 13 Kasım 1974

---

⁶⁷ Rauf R. Denктаş, a. g. e., s. 457. Ayrıca Bkz. Bozkurt, 30 Ekim 1974

⁶⁸ Daily Telegraph, 16 Eylül 1974

⁶⁹ Rauf R. Denктаş, a. g. e., s. 441.

⁷⁰ Bozkurt, 1 Kasım 1974

⁷¹ Bozkurt, 2 Kasım 1974

tarihli oturumda da Başkan Dr. Necdet Ünel'in ardından Dr. Şemsi Kazım, Ekrem Avcıoğlu, Kemal Deniz ve Özker Yaşın birer konuşma yaparken İngiltere'ye konuyla ilgili bir misillemede bulunulması da talep edilir ve ardından İsmail Bozkurt da uzun uzun konuşmak yerine kendisine gönderilen bir mektubu meclistekilerle paylaşır.⁷² Aynı dönem içerisinde Kızılhaç sağlık ekipleri üsler bölgesinde kalmakta olan Kıbrıslı Türklere de destek vermek üzere bölgeye gelmişlerdir. İngiliz üs bölgesindeki kötü şartlar dönemin gazetelerine de fazlasıyla yansımaya devam etmektedir.⁷³ 14 Kasım 1974 tarihi itibarıyla Ziya Rızkı tarafından yaptırılan Kuzey Paramal nüfus sayımı neticesi Limasol 850, Yalova 1750, Çanakkale 900, Binatlı 526, Mersinli 358, Bağlarbaşı 231, Alsandık 81, Silifke 20, Mutluyaka 11, Gözügüzel 45, Yunus 100, Kayakale 112, Baf 62, Sakarya 210, Susuz 182, Yeşilova 30, Aydın 12, Aydoğan 20, Kavaklı 13, Aksu 42, Finike 40 olmak üzere 21 yerleşim merkezinden toplam 5.595 kişidir. Güvenli bölgeye geçmeleri ve hayatın nispeten normalleşmesinin ardından Ziya Rızkı "15.000 kişilik tek bir aile" olarak nitelendirdiği bölgede yaşadıklarını yetkililere takdim eder;⁷⁴

"...Biz civar köylerin durumundan haberdar değildik. BM askerlerinden bizi Düzkaya'ya götürmelerini istedik. Meğer onlar da üslere sığınmak çabası içindeydiler. Böylece biz de Happy Valley, Piskobu üsler bölgesine gittik. Orada feci bir manzara ile karşılaştık. Yüzlerce insan bir çadır bulmak ve bir yerlere sığınabilme telaşı içindeydi. Yardıma büyük ihtiyaçları vardı. O bölgenin bir milletvekili olarak onlara karşı sorumluluklarım vardı. Derhal bir organizasyona giriştim. Bana bu konuda yardım edebilecek arkadaşları tespit ettim. Oraya gelen çok değerli arkadaşlar vardı. Üslere sığınan köylerin muhtarları vardı. Gelen köyleri tabii hatırlıyorum. Leymosun, Yalova, Çanakkale, Binatlı (Polemıdy), Mersinli, Gökağaç, Susuz, Sakarya, Kavaklı, Aydoğan, Yeşilova muhtar ve köy temsilcileriyle bir araya geldik. Bunların yanında hemen teberru işleriyle ilgili komite, sağlık ve sıhhiye komitesi, nüfus kaydı, iâşe ve ibade, posta, emniyet, şikâyet, çarşı kontrol komitesi kurduk..."

Göçmenlerin Türkiye'ye Nakledilmesi ve Yaşananlar

Böylece canlarını kurtarabilmek için Kuzey Kıbrıs'a göç etmek için kaçarlarken İngiltere'ye ait askerî üslere sığınan ve neredeyse 6 ay boyunca ilkel şartlarda buralarda hayatta kalma mücadelesi veren 9.400 Kıbrıslı göçmen 18–27 Ocak 1975 tarihleri arasında önce Adana'ya oradan da Lefkoşa'ya getirilirler.⁷⁵ Söz konusu Kıbrıs Türklerinin İngiliz üslerinde yaşadıkları sıkıntılı ve zorlu sürecin ardından Türkiye'ye getirilmeleri ve ardından tekrar Kıbrıs'a götürülmeleriyle sorunun ancak bir bölümü halledilmiş durumdadır ve gerek Türkiye'nin Lefkoşa Büyükelçiliği ve gerekse daha sonra kurulacak olan KTFD yetkililerinin Kızılay'a yaptıkları yeni bir müracaatla bu göçmen Kıbrıs Türkleri için Kızılay tarafından

⁷² <http://www.arti392.com/1974un-sonrasinda-guneyden-kuzeye-gelen-bir-mektup-makale,860.html>. Bozkurt, 14 Kasım 1974

⁷³ Bozkurt, 7 Kasım 1974. KTY Yürütme Kurulu Sağlık Üyeliği tarafından gönderilen 12 Kasım 1974 tarih ve 31/68+4 sayılı yazı

⁷⁴ KKTC Ziya Rızkı Vakfı, Ziya Rızkı Arşivi, Üsler Bölgesinden Ayrılış Raporları, 1975/2-4.

⁷⁵ KGMA. Kızılay Genel Başkanlığı tarafından Kızılay Yönetim Kurulu Başkanlığına gönderilen 21 Ocak 1975 tarih ve 21805 sayılı yazı.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

---

adaya 2 adet seyyar mutfak ekibi gönderilerek “soydaşlarımızın sıcak yeme imkânına kavuşmaları”⁷⁶ sağlanmış olur. Kıbrıs Türklerinin uzun görüşmeler ve İngiliz yetkililerle varılan mutabakat sonrasında Türkiye’ye getirilmeye başlamalarının ardından Kızılay tarafından hizmet ve altyapı yoğunluğu özellikle Adana’ya kaydırılır.⁷⁷ Bu çaresiz insanlarla ilgili olarak Türkiye’nin dört bir yanında yardım ve bağış kampanyaları düzenlenirken Agrotur İngiliz üssünden Adana’ya getirilen göçmen Kıbrıs Türkleri konusunda bir yardım desteği de Ceyhan Kaymakamlığı vasıtasıyla gelir.⁷⁸ Buna göre Paramal ve Piskobu kampları tahliye edilecek, 17 Ocak 1975 tarihinden itibaren bu kamplarda kalan göçmenler THY uçaklarıyla önce Adana’ya nakledilecekler, ardından gerekli şartların olgunlaşmasıyla birlikte tekrar adaya nakledileceklerdir. Bunu fırsat olarak değerlendiren yüzlerce Baflı Kıbrıslı Türk de üsler bölgesine heyecanlı bir akına başlarken Rumlar da engel olabilmek için ellerinden gelen çabayı gösterir. Türkiye’nin İngiltere üzerindeki baskısını iyiden iyiye arttırdığı bu dönemde İngiltere’nin de göçmenlerin Türkiye’ye ve oradan da tekrar adanın kuzeyine nakledilmesi konusunda Kıbrıslı Rumlarla görüşme yapmaması, bu konuda uluslararası alanda bir girişimde bulunmaması ya da NATO çerçevesinde dostlarıyla istişareye geçmemesi eleştirilecektir. Üç ay kadar esir kampında tutulan babası da dağlardan üsler bölgesine gelen 1956 Aşağı Alsandık (Civiya) doğumlu Sultan Pınardan da üslerden Türkiye’ye nakledilenler arasındadır;⁷⁹ “...Türk Hava Yolları ile Agrotur üssünden önce Adana’ya ve sonra da İskenderun’a geçtik. 18 gün orada yurtlarda kaldık. 18 günden sonra gemiyle İskenderun’dan Mağusa’ya geldik. Otobüslerle bizi bize ayrılan Ağullar köyüne gönderdiler...”.

Köyleri Polemyta köyünden eşinin onları Paramallı oldukları için İngiliz vatandaşı olarak yazdırmasının ardından İngiliz askerleri tarafından üsler bölgesine getirilen Kezban Terzioğlu da yaklaşık üç ay üslerde kurulan çadırlarda kaldıktan sonra Türkiye’ye nakledilenler arasındadır;⁸⁰ “...Üç ay sonra bizi alıp Türkiye’ye götürdüler. Oraya İngiliz üslerindeki uçaklarla gönderildik. Agrotur’dan önce Adana’ya gittik. Oradan herkesi otobüslerle farklı farklı bölgelere götürdüler. Biz Tarsus’a gittik. Orada otellerde kaldık. Tarsus’a sadece Polemytalılar gitmişti. 10-15 gün sonra bizi yine otobüslerle Taşucu’na, oradan da gemilerle Girne’ye götürdüler...”.

---

⁷⁶ KGMA. Kızılay Yardım Malzemeleri İkmal Müdür Vekili Cemil Atalay imzasıyla Kızılay Genel Müdürlüğüne gönderilen 11 Nisan 1975 tarih ve 1905/368 sayılı yazı.

⁷⁷ KGMA. Kızılay Genel Başkanlığı tarafından Kızılay Yönetim Kurulu Başkanlığına gönderilen 23 Ocak 1975 tarihli yazı.

⁷⁸ KGMA. Kızılay Genel Müdürü Ünal Somuncu tarafından Kızılay Yönetim Kurulu Başkanlığına gönderilen 27 Ocak 1975 tarih ve 594 sayılı yazı.

⁷⁹ Mürüde Özgürsoy, *1958-1974 Canlı Hatıralar*, YDÜ Mezuniyet Çalışması, Lefkoşa, 2000, s. 94-95

⁸⁰ Kezban Terzioğlu’dan aktaran İpek Arsal, *1958-1974 Arasında Kıbrıs’ta Yaşanan Canlı Hatıralar*, YDÜ Mezuniyet Çalışması, Lefkoşa, 2002, s. 39-41.

Bu arada göçmenlerin iskân ve istihdamıyla ilgili kararlar alınmaya da devam edilir. Girne’de göçmenler için bir yemekhane açılır. Evli göçmenlere 20, bekâr olanlara 10 Kıbrıs Lirası yardım yapılması teklif edilir. 17 Ocak 1975 tarihinde ilk etapta 371 göçmen Türk uçaklarıyla Adana’ya nakledilir. Ağrotur’daki son kafileyle Adana’ya gelen Limasol milletvekili ve göçmenlerin temsilcisi olan Ziya Rızkî da 27 Ocak 1975’de saat 13.00’de kaldığı otelde bir basın toplantısı yaparak kamplardaki 9.396 kişinin Türkiye’ye getirildiğini açıklar. Ziya Rızkî İngiliz kamplarında kaldıkları 6 aylık sürede kampta bakımsızlık ve beslenme yetersizliğinden 400 kişinin hastalandığını ve 40 kişinin de öldüğünü duyurur.⁸¹

Sonuç

15 Temmuz 1974 tarihinde Yunanistan’daki faşist Albaylar Cuntası adına Kıbrıs’ta de facto darbe girişiminde bulunan Nikos Sampson’un bu eyleminin ardından Türkiye garantör devlet olarak meşru garantörlük haklarını kullanarak adaya müdahil olur ve 20 Temmuz 1974 sabahı Kıbrıs’a asker çıkartır. Bu süreçte kamuoyunda genel beklenti Türkiye’nin adanın dört bir yanına asker çıkartacağı yönündedir ancak sınırlı bir harekât gerçekleştirilmesi nedeniyle adanın güneyinde kalan Limasol, Larnaka ve Baf bölgeleri bu süreçte sıkıntılı bir aşamadan geçerler. Özellikle Limasol bölgesinde yaşayan Kıbrıslı Türkler güvenli bölgelere geçme fırsatı bulamayınca yakınlardaki İngiliz özerk üsler bölgesine sığınır. Şüphesiz bu silahsız ve sivil insanların hayatının kurtulması bağlamında son derece önemli ve takdire şayan bir davranıştır; ancak bir dönem sonra üsler bölgesinden ayrılmak isteyen göçmenlere izin verilmemesi diplomatik sorunlara yol açar. Altyapı eksiklikleri nedeniyle çadırlarda zor günler yaşayan, bütün mal varlıklarını geride bırakan göçmenlerin tek isteği ise bir an evvel adanın kuzeyine geçebilmektir. Makarios ve fanatik Rumların hiçbir şey olmamış gibi üsler bölgesindeki Kıbrıslı Türklerin tekrar eski köylerine ve eski hayatlarına dönmeleri yönündeki baskı ve protesto eylemleri ise taraftar bulmayacaktır. Dönemin İngiliz yönetimi bu göçmenlerin adanın kuzeyine doğrudan geçmelerine müsaade etmeyince ara çözüm bulunur ve Türkiye’nin gönderdiği uçaklar vasıtasıyla önce Adana’ya getirilen göçmenler Adana, Mersin, Tarsus ve İskenderun başta olmak üzere yakın bölgelerdeki askeri kamplara, kışlalara ve öğrenci yurtlarına yerleştirilir ve yaklaşık 2-3 hafta sonra da Mersin üzerinden feribotla tekrar adaya getirilir ve kendilerine tahsis edilen köylerdeki yeni evlerine yerleştirilirler.

Kaynakça

A-Arşiv Kaynakları

- a) Kızılay Genel Müdürlüğü Arşivi (KGMA)
- b) Limasol Milletvekili Ziya Rızkî Özel Arşivi
- c) Her Majesty's Stationery Office, Lefkoşa/Kıbrıs
- d) Kıbrıs Türk Milli Arşivi (KTMA)

⁸¹ Hürriyet, 28 Ocak 1975

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

- e) ABD Central Intelligence Agency (CIA) Arşivi
f) Ulvi Keser Savaş Postası (Kızılay ve Kızıllaç Postası) Özel Arşivi

B- Kitaplar

- AKAD, M. Tanju, *Askeri Tarihte Stratejik Düşünce*, İş Bankası Yay., 2012, İstanbul
- ALLAHERİM, Leman, *1958-1974 Arasında Kıbrıs'ta Yaşanan Canlı Hatıralar*, YDÜ, Lefkoşa, 2000
- ALDRICH, Richard J., *GCHQ; The Uncensored Story of Britain's Most Secret Intelligence Agency*, Harper Press, Londra, 2010
- ARSAL, İpek, *1958-1974 Arasında Kıbrıs'ta Yaşanan Canlı Hatıralar*, YDÜ Mezuniyet Çalışması, Lefkoşa, 2002
- CONSTANDİNOS, Andreas, *America, Britain and the Cyprus Crisis of 1974*, Author House Publishing, Central Milton Keynes, 2009
- DENKTAŞ, Rauf R., *Rauf Denктаş'ın Hatıraları*, Cilt 9, İstanbul, Mart 1999
- DODD, Clement, *UK Policy on Cyprus and Eastern Mediterranean*, N. East University, Lefkoşa, 2001
- FIRAT, Melek, *Yunanistan'la İlişkiler. Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- GAZİOĞLU, Ahmet C., *British Sovereign Bases; A Background to Negotiations Including Legal and Moral Aspects of the Issue*, Cyrep Yay., Lefkoşa, Temmuz 1995
- GIBBONS, Harry Scott, *The Genocide Files*, Near East Publishing, Ankara, 2003
- GÜRİSOY, Barış, *Soğuk Savaştan Günümüze Asimetrik Tehdit*, IQ Yay., İstanbul, 2005
- MALLINSON, William, *Britain and Cyprus: Key Themes and Documents since World War II*, I. B.Tauris, Ocak 2011, Londra
- NATO, *Security Cooperation*, North Atlantic Treaty Organization Public Diplomacy Division, Belçika, 2011
- OBERLING, Pierre, *Bellapais'e Giden Yol*, Ankara, 1987
- O'MALLEY, Brendan ve Ian Craig, *Amerika, Casusluk ve İşgal; Kıbrıs Komplosu*, Khora Yay., İstanbul, Mayıs 2012
- ÖZGÜRİSOY, Mürüde, *1958-1974 Canlı Hatıralar*, YDÜ Mezuniyet Çalışması, Lefkoşa, 2000

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

ÖZLER, Baha, *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluş Anlaşmaları*, İstanbul, 1959

STEPHEN, Michael, *The Cyprus Question*, Londra, 2001

C- Makaleler

CONSTANDİNOS, Andreas, "Britain and the Cyprus Crisis of 1974: Responsibility without Power", *3rd Hellenic Observatory Ph. D. Symposium*, London School of Economics, Atina, 14-15 Haziran 2007, s. 5.

ETKİN, Taner, "Kıbrıs'ta İngiliz Üsleri", *STAD Kıbrıs Türk Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 8, 2010, s. 6.

GAZİOĞLU, Ahmet C., "Kıbrıs ve İngiliz Üsleri", *STAD Kıbrıs Türk Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 1, Sayı 3, Ocak-Şubat 2010, s.4.

GÖKTEPE, Cihat ve Tuba Ünlü Bilgiç, "İngiliz Güvenlik ve Dış Politikasında Kıbrıs (1945-1974)", *Bilig*, Kış 2014, Sayı 68, s. 150.

TAMÇELİK, Soyalp, "Kıbrıs'taki İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2011, s. 1534.

TUTAR, Ercüment, "Egemen İngiliz Üsleri ve Küresel Bağlantıları", *STAD Kıbrıs Türk Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 1, Sayı 3, Ocak-Şubat 2010, s. 54.

ÜNSALDI, Tansel, "Anılara Yolculuk-VII", *Kıbrıs Mektubu*, Ocak-Şubat 2005, Cilt 18, Sayı 1, Ankara, s. 42.

D- Süreli Yayınlar

Bilig	Bozkurt
Daily Telegraph	Halkın Sesi
Hürriyet	Kıbrıs Mektubu
Milliyet	STAD
The Cyprus Mail	Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi

E- Elektronik Kaynaklar

<http://www.arti392.com/1974un-sonrasinda-guneyden-kuzeye-gelen-bir-mektup-makale,860.html>. Bozkurt, 14 Kasım 1974

F- Sözlü tarih Çalışması

Dr. Ayten Berkalp'le 12 Nisan 2018 tarihinde Girne'de yapılan görüşme

Güvenç Ergezen'le 12 Nisan 2018 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme

---

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 5 Number 1 January 2024

Havva Hilmi Karavul'la 20 Temmuz 2022 tarihinde Girne'de yapılan görüşme